

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Заснований
у 1997 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації № 222,
серія 33,
20 червня 1997 р.
Адреса редакції :
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66
Телефони для довідок:
(061) 289-12-26
Телефон/факс: (0612) 64-45-46

В і с н и к
Запорізького національного
університету

• **Філологічні науки**

№ 2, 2006

Запоріжжя 2006

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 326с.

Затверджено як наукове фахове видання (Бюлетень ВАК України, 1999, № 4)

Затверджено вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 1 від 26.09.2006 р.)

Цей номер вісника присвячений пам'яті професора С.П.Самійленка

Редакційна рада

Головний редактор – Білоусенко П.І., доктор філологічних наук, професор

Відповідальний редактор – Хом'як Т.В., кандидат філологічних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чабаненко В.А.	– доктор філологічних наук, професор, заступник головного редактора
Гуменний М.Х.	– доктор філологічних наук, професор
Заверталюк Н.І.	– доктор філологічних наук, професор
Зацний Ю.А.	– доктор філологічних наук, професор
Іваненко В.К.	– доктор педагогічних наук, професор
Манакін В.М.	– доктор філологічних наук, професор
Пахомова Т.О.	– доктор педагогічних наук, професор
Петренко О.Д.	– доктор філологічних наук, професор
Приходько А.М.	– доктор філологічних наук, професор
Тихомиров В.М.	– доктор філологічних наук, професор
Шевченко В.Ф.	– доктор філологічних наук, професор

*Професор
Стефан Пилипович Самійленко
(1906-1977)*

ЗМІСТ

АЧИЛОВА О.Л. МІСЦЕ КАТЕГОРІЙНОЇ СЕМАНТИКИ КРАТНОСТІ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОДІЄСЛІВНОЇ КАТЕГОРІЇ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ.....	7
БЕРЕЗОВСЬКА Г. Г. НАЗВИ ХУСТКИ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	10
БОЄВА Е.В. ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ	14
БОЙКО Л.П. ФОЛЬКЛОРНА ЕПІТЕТИКА В МОВІ ПОЕЗІЙ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА.....	19
БОЙКО О.В. СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛОКАТИВНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ	23
БРУС М.П. ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ХІ-ХVСТ.	28
ВАРИНСЬКА А.М., ПОЛУПАНОВА Н.В. ДО ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	34
ВАСИЛЕНКО Н.С., КРАШЕНІННИКОВА Т.В. І. МАНЖУРА ТА ЙОГО ФОЛЬКЛОРНА Й ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СПАДЩИНА.....	39
ВЕНЖИНОВИЧ Н.Ф. ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	43
ГАЛАС Б.К. З ІСТОРІЇ МОРФОНОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РУКОПИСНИХ СЛОВНИКІВ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.)	48
ГРЕБ М.М. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕДИКАТИВНИХ ЧАСТИН СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ <i>А</i> ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ВЛАСНЕ-ЗІСТАВЛЕННЯ	59
ГРИЦАНОВА І.В. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ В ЛЕКСИЦІ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ОДЯГУ).....	64
ГРОЗЯН Н.Ф. СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ “КОРИСЛИВІСТЬ ЛЮДИНИ” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	67
ДЕНИСЕНКО Л. П., ЄВТУХОВА Н. В. МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА С.П. САМІЙЛЕНКА У ГАЛУЗІ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ.....	73
ДЕРКАЧ Т.В. МЕДИЧНА МЕТАФОРА В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ТЕКСТІ	78
ЖАРКО С.Ю. МОДИФІКАЦІЙНІ СЛОВОТВІРНІ ЗНАЧЕННЯ ВІДСУБСТАНТИВІВ.....	81
ЖИРИК О. А. ЗМІНА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОНФЕСІЙНИХ ТЕРМІНІВ.....	85
ЖУРАВЛЬОВА Н.М. НАУКОВІ РОЗВІДКИ С.П. САМІЙЛЕНКА ЗІ СТИЛІСТИКИ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	92
ЗАДОРЖНА О.М. МІНІПОЛЕ “НІЧ” ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧАСУ	95
ЗАКОМІРНА Н.І. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЕТНОЛЕКСЕМИ “ГОСПОДАР” В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ	98
ЗАРЕЦЬКИЙ О.В. ДИСКУРС ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ІНТЕРВ'Ю (УСНЕ МОВЛЕННЯ).....	102
ЗУБЕЦЬ Н.О. ПАРОНІМІЯ МІНІМАЛЬНИХ ІДІОМ ЯК ВИЯВ СИСТЕМНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО РІВНЯ	104
ІВАНИЦЬКА Н.Б. ОНТОЛОГІЯ ТА КОРЕЛЯЦІЯ СЕМАНТИКИ ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ ЗВУЧАННЯ.....	106

ІВАНОВА Л.Л. КОНТЕКСТУАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ДИСТРИБУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	110
КАЛЯКІНА О.О. МОДИФІКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЗАГОЛОВКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	114
КАРПЕЦЬ Л.А. СИНТАКСИЧНА НОМІНАЦІЯ СПОРТИВНОГО ЖАРГОНУ	120
КЛИМЧУК Г.П. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У НАУКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ДИСКУСІЇ 1906-1913 рр.	124
КОЛЕСНИК Н.С. СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЗВЕРНЕНОМУ МОВЛЕННІ	129
КОЛОЇЗ Ж.В. ОКАЗИОНАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ ПРЕДМЕТНОСТІ.....	134
КРАСНОБАЄВА-ЧОРНА Ж.В. ФОРМУВАННЯ ЯДРА ТА ПЕРИФЕРІЇ КОНЦЕПТУ “ЖИТТЯ” В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕМИЦІ	141
КРОВИЦЬКА О.В. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ “РУСЬКОЇ ТРИЙЦІ”	146
КУЧЕРЕНКО Л.І., НАЗАРЕНКО І.О. ПЕРЕДУМОВИ ТА МЕХАНІЗМ ГРАМАТИЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ.....	151
ЛУК’ЯНЕНКО С.С. СУФІКСАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ НАЗОВНИЦТВІ	155
МЕРКУЛОВА О.В. КОНФІКСАЛЬНІ ІМЕННИКИ З ПОСТПОЗИТИВНИМ ЕЛЕМЕНТОМ -БІ(Е) У ПРАСЛОВ’ЯНСЬКІЙ МОВІ	162
МІЛЄВА І.В. ЕВФЕМІСТИЧНІ Й ДИСФЕМІСТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ СФЕРИ ПОРОКІВ І ВЧИНКІВ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ І СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК)	168
МІШЕНІНА Т.М. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ ПРИЙМЕННИКА <i>НА</i> В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ М.ВІНГРАНОВСЬКОГО	174
НЕЛЮБА А.М. ОСНОВО- І СЛОВОСКЛАДАННЯ В КОНТЕКСТІ СЛОВОТВІРНОЇ НОМІНАЦІЇ.....	179
НЕМИРОВСЬКА О.Ф. ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ДОМІНАНТИ	184
ОБЄДНІКОВА О.М. ІДЕОГРАФІЧНА КАРТИНА СВІТУ	191
ОЛІЙНИК Е.В. МІСЦЕ З’ЯСУВАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ТИПУ В АКТОМОВЛЕННЄВОМУ КОНТЕКСТІ.....	195
ОСТРОУШКО О.А. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕЛЕРЕКЛАМИ (ОПОЗИЦІЯ “СВІЙ” – “ЧУЖИЙ”).....	202
ПАВЛИК Н.В. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ	206
ПРУДНИКОВА Т.І. ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА “ДУША” В ПЕРЕКЛАДАХ МИКОЛИ ЛУКАША: СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	211
РИСІЧ Ю.Й. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ.....	214
САБЛІНА С.В., ЖУК Н.С. ТИТУЛАТУРА УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ САНОВНИКІВ ДРУГОГО СТУПЕНЯ СВЯЩЕНСТВА	220
САМОЙЛОВИЧ Л.В. ВПЛИВ ВІРУВАНЬ УКРАЇНЦІВ НА ФОРМУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	224
СЕМИРЯК В.Д. СТАРΟΣЛОВ’ЯНСЬКА ЛЕКСИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ МОВИ	228

СІРИК С.В.	ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ, СТАНУ ТА ДІЇ У ПРАЦЯХ С.П.САМІЙЛЕНКА, ІХ НАУКОВА ТА ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ.....	231
СІЧКАР С.А.	ІДІОЛЕКТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА СУЧАСНІ ДІАЛЕКТНІ НОРМИ	235
СКАБ М.В.	ІСТОРИЧНА ЗМІННІСТЬ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНЦЕПТУ “ДУША”	239
СКОПНЕНКО О. І.	СУЧАСНА БІЛОРУСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА: ШЛЯХИ КОДИФІКАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	245
СКОРОБАГАТЬКО Н.О.	“РУКА” В СОМАТИЧНОМУ КОДІ КУЛЬТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ І СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК).....	249
СТЕЦЮК Р.І.	ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ	252
ТИТАРЕНКО В.М.	СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ У РОЗВИТКУ СИНОНІМІЇ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИХ ПАМ’ЯТОК XVI – XVII СТ.).....	256
ТОРЧИНСЬКИЙ М.М.	ІСТОРІЯ АНТРОПОНІМІЧНИХ СТУДІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ДИСЕРТАЦІЙ, ЗАХИЩЕНИХ В УКРАЇНІ У II ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)	261
ХАВКІНА О. М.	СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ПАРАМЕТРИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	266
ХМАРА Г. В.	ПРЕФІКСАЛЬНИЙ І КОНФІКСАЛЬНИЙ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НОМЕНІВ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	269
ЦИМБАЛЮК Ю.В.	ПРИСЛІВ’Я ТА ПРИКАЗКИ З ЧИСЛІВНИКАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	274
ЦИМБАЛЮК-СКОПНЕНКО Т. В.	ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ТА ПАРЕМІОЛОГІЧНОЇ СИНОНІМІЇ В ПЕРЕКЛАДНИХ ТВОРАХ МИКОЛИ ЛУКАША	277
ЧЕРЕВКО І.В.	ВИРАЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПАМ’ЯТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI – XVII СТ.)	281
ЧИКУТ В.Й.	ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ВНЕСКУ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА В РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА: ПИТАННЯ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ФОНЕТИКИ	287
ШАРМАНОВА Н. М.	ЕМОТИВНА ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ ДІЙСНОСТІ В СЕМАНТИЧНІЙ БУДОВІ АФОРИЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ П.А.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	291
ШЕВЧЕНКО Т.В.	ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРЦЕЛЯТИВ У ХУДОЖНЬО-ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЛІНІ КОСТЕНКО.....	296
ШЕВЧЕНКО Т.Г.	ФОНОЛОГІЧНА СИСТЕМА ВОКАЛІЗМУ ГОВОРІВ ДНІСТРОВСЬКО-БУЗЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ.....	301
ШУЛЯК С.А.	СИМВОЛІКА ВОГНЮ І ВОДИ У ПОЕТИЧНОМУ ІДІОЛЕКТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА.....	311
ЩЕРБАЧУК Л.Ф.	ДО ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	314
ЯВІР В.В.	ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС ВОКАТИВА.....	319
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” ЗА ФАХОМ “ ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”		324

13. Потиха З.А., Розенталь Д.Э. Лингвистические словари и работа с ними в школе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 128с.
14. Абрамович И.М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря // Проблема фразеологии. – М.; Л.: Наука, 1964. – С.213-218.
15. Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1 - 2.
16. Словник мови Шевченка: В 2 т. / Ред. П.К. Черторизька, В.Г. Мариниченко, Л.О. Родіна / Відп. ред. В.С. Ващенко. – К.: Наукова думка, 1964. – Т. 1 - 2.
17. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
18. Гончар О.Т. Твори в семи томах. – К.: Дніпро, 1987. – 7 т.

УДК 811. 161. 2П

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС ВОКАТИВА

Явір В.В., к. філол. н., професор

Криворізький державний педагогічний університет

У статті окреслюються особливості вокатива на синтаксичному рівні, якому властива семантико-синтаксична різноплановість залежно від позиції і функціонально-смыслового навантаження.

Ключові слова: вокатив, синтаксема, член речення, синтаксична позиція.

Явір В.В. К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКОМ СТАТУСЕ ВОКАТИВА / Криворожский государственный педагогический университет, Украина

В статье раскрываются особенности вокатива на синтаксическом уровне, которому свойственна семантико-синтаксическая разноплановость в зависимости от позиции и функционально-смысловой нагрузки.

Ключевые слова: вокатив, синтаксема, член предложения, синтаксическая позиция.

Valentina Yavir. THE PROBLEM OF SEMANTIC AND SYNTACTIC STATUS OF VOCATIVE CONSTRUCTION / Kriviy Rig State Pedagogical University, Ukraine

The article deals with the peculiarities of vocative constructions on the level that is noted for semantic and syntactic variability depending on the position and functional-semantic load.

Key words: vocative construction, syntactic construction, syntactic position.

У синтаксисі на сучасному етапі його розвитку назріла необхідність в осмисленні поняття елементарної синтаксичної одиниці як такої базової величини, на основі якої вибудовуються конструкції вищого рівня. Саме такою семантико-синтаксичною мінімальною одиницею прийнято вважати синтаксеми, яка є одночасно і носієм елементарного смислу, і конструктивним компонентом більш складних синтаксичних утворень з властивим їй певним набором синтаксичних функцій [1, с.4].

Метою цієї статті є спроба окреслити семантико-синтаксичні особливості вокативних синтаксем, що їх І.Р.Вихованець кваліфікує як складні, у яких “нерідко морфологічна непохідність поєднується з семантико-синтаксичною ускладненістю” [2, с.268]. На думку вченого, такі синтаксеми сформувалися внаслідок об’єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду простих речень в ускладнене просте. Отже, критерієм виокремлення вокативної, як і будь-якої іншої синтаксеми, має бути синтаксична позиція, зумовлена зв’язками і відношеннями на рівні речення.

Засобом вираження вокативних синтаксем у сучасній українській мові є форми кличного відмінка.

Слід зазначити, що з другої половини минулого століття кличний відмінок, за яким ще від Ф.І.Буслаєва усталилася на синтаксичному рівні термінологічна назва **звертання**, традиційно не вважався членом речення. Так, О.М.Пешковський, Д.М.Овсянко-Куликовський, О.О.Шахматов та ін. категорично виключали звертання зі складу членів речення на тій підставі, що вони, на їх думку, не пов’язані граматично з останніми. Зокрема, О.М.Пешковський підкреслював, що хоч за змістом звертання і пов’язані з реченням, вони все ж є “елементами, внутрішньо чужими реченню, яке дало їм притулок, як куля, що потрапила в організм” [3, с.359].

Протилежний погляд на синтаксичну функцію кличного відмінка висловив О.О.Потебня: "...Єдині відмінки, здатні виражати підмет, суть називний і кличний" [4, с.100]. Тому, за висновками вченого, називний і кличний як прямі відмінки знаходяться не поза реченням, а в ньому. У конструкціях "сира земле, розступися", "розступися, сира земля" і "сира земля розступилася" вчений визначає однакову функцію відмінкових форм [4, с.101]. Використання кличного, замість називного, О.О.Потебня засвідчує і в мові українського фольклору: *Оттогді то Хвилоне, Корсунський полковниче на доброго коня сідав...; Оттогді ж то Івасю Вдовиченку на доброго коня сідає...; Оттогді то Івану Потоцький, кролю Польський, листи читає...; Ой, Морозе, Морозенку, ти славний козаче...* [4, с.102]. Пізніше ідеї О.О.Потебні були продовжені й розвинуті в українському мовознавстві Є.К.Тимченком, І.К.Кучеренком, І.Р.Вихованцем та ін. І.Р.Вихованець обгрунтував думку про те, що кличному відмінку як члену речення властивий ряд синтаксичних позицій.

Оскільки термін **звертання** відображає семантичну, а не граматичну сутність кличного відмінка, доречним є щодо останнього термін **вокативна синтаксема**, запропонований російськими синтаксистами [1, с.4]. Хоча й він, на наш погляд, не відображає усі ті семантико-синтаксичні особливості, які властиві функціонально різним синтаксичним одиницям, вираженим формами кличного відмінка. Іншими словами, кличний відмінок являє собою неоднорідний граматичний компонент, який є виразником різних семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних функцій. І.Р.Вихованець виділяє їх чотири різновиди: а) конструкції, в яких вокативу належить основна семантично-синтаксична функція. Вчений вважає її вихідною базою синтаксичної інтерпретації інших його різновидів: *Хлопче, заспівай; Прочитай казку, внучко*; б) конструкції з вокативною синтаксемою у функції адресата – потенційного об'єкта дії: *Хлопче, я розповім тепер про героя; Сьогодні, внучко, гарна погода*. Ця функція, за висновками І.Р.Вихованця, вважається базовою для вокатива у вторинних позиціях, хоча не зовсім ясно, на чому вона ґрунтується. Адже й синтаксеми в конструкціях на зразок *Як запалить тебе, багаття, у чорний день?* (В.Стус) теж є підстави розглядати як базові у цих же позиціях; в) конструкції з вокативною синтаксемою, яка на семантико-граматичному рівні дублює члени речення, виражені особовим займенником, а отже, виконує тотожну щодо займенника 2 особи однини і множини семантико-синтаксичну функцію: *Ти, хлопче, гарно співаєш; Я пізнав тебе, хлопче; Друзі передали тобі, хлопче, книжку*. Вокатив, як бачимо, виконує у цих конструкціях формально-синтаксичну функцію опосередкованого як головного, так і другорядного члена речення; г) конструкції з вокативною синтаксемою у функції головного компонента вокативного речення: *Мамо! Бабусю! Дітки! У такій позиції їм властива синтаксична автономність, яка оформляється відповідною інтонацією* [5, с.186-190].

Аналіз мовного матеріалу дає підстави запропонувати дещо іншу семантико-синтаксичну класифікацію вокативних синтаксем, зважаючи, на певні відмінності в синтаксичній позиції і їх морфологічному вираженні. З огляду на це виділяємо сім таких різновидів: 1) *Чоловіче, запрягай коня; Допоможи батькові, сину; Олено, працюєш?; Нездужаєш, Петре?*; 2) *Ти, сестро, співай; Ти плачеш, Маріє?; Ви такий здібний, Петре*; 3) *Ми приїдемо до тебе, сину, завтра; Тобі, Миколо, повернули борг; З тобою, брате, хоч на край світу; Бачу тебе, хлопче, вперше; На тобі, дочко, тримається все господарство*; 4) *Я хочу, мій голубе, побачити гори; Діти, завтра до нас завітають гості*; 5) *Брате! Сину!; Ех, друже!; Мамо... Як солодко вимовляти це слово...; Земле моя! Скільки печалі й радості...; 7) О Господи! Боже ж мій! Матінко Божа!*

1. Як цілком слушно підкреслює І.Р.Вихованець, вокативна синтаксема першого типу становить центральну, базову ланку в конструкціях на зразок *Чоловіче, запрягай коня*, оскільки "виконує основну семантико-синтаксичну функцію і є вихідною базою синтаксичної інтерпретації інших її різновидів" [5, с.187]. Вокатив у цих конструкціях займає позицію підмета, бо, по-перше, називає суб'єкта потенційної дії мовця; по-друге, послідовно трансформується в конструкції з підметом, вираженим формою називного відмінка займенника (*ти заспівай; ти розмовляєш*); по-третє, координує свої форми з предикатами (*Дитино, допоможи і Діти, допоможіть; Доглядаєш батьків, сестро і Доглядаєте батьків, сестри*). Оскільки предикатна синтаксема, виражена дієслівною формою 2 особи та 1 особи множини, не здатна сполучатися з формою називного відмінка іменника (це властиво лише дієслівним формам 3 особи), функцію підмета у такому разі послідовно виконує кличний відмінок, наприклад: *Зласкався, доле, над моїм народом!* (Л.Кост.); *Розпрягайте, хлопці, коні* (Н. тв.); *Гей, писарю, неси мою печатку* (Л.Кост.); *Дозволь мені, мій вечоровий світе, упасти зерном в рідній борозні* (В.Стус); *Засівайся, ниво, людям на добро!* (В.Симон.); *Заспіваймо, хлопці, нашої козацької* (Н. тв.); *Об'єднаймося, браття, на добрі діла* (Розм.); *Тож веселімося, людоньки, на людях...* (Л.Кост.); *Лишімо її, молодичі...* (М.Матіос). На думку І.Р.Вихованця, "кличний відмінок виконує функцію підмета **тільки в одному різновиді конструкцій** (виділено – В.Я.) – у конструкціях з дієсловом наказового способу" [5, с.187]. Приймаючи в цілому висновок ученого щодо конструкцій з дієсловом наказового способу, в яких підметом з уже відомих причин може бути тільки послідовно і потенційно кличний відмінок, дозволимо собі заперечити цю категоричну думку, оскільки у конструкціях *Чому, Оленко, не йдеш до гурту?; Де знаходиш, дитино, цю красу?* (Газ.); *Розкажеш, батьку, про свою пригоду* (Розм.); *Принесла, дочко,*

квіти? (Розм.); *Не впізнаєш мене, Луко?* (С.Андр.) при дієсловах-предикатах дійсного способу з різним часовим значенням кличний відмінок однозначно займає позицію підмета.

Вокативній синтаксемі в позиції підмета, як було вже зазначено, властиве чи не найбільше смислове навантаження. Тому її вилучення не лише позбавляє конструкцію інформативної повноти, завершеності, а й може зруйнувати саму конструкцію як предикативну одиницю, напр.: *Опустіться, тихі зорі, синові на вій* (В.Симон.); *Прости мене, Василюк, мій брате.... Прости мене, убита горем вдово... Блазноюте й далі, пишущі братове* (Б.Мозол.); *Шумуйте, весни, – дні, ярйте, вечори, поранки, шліть нам усмішки лукаві!* (В.Стус).

У художньому мовленні значна інформаційна функція реалізується не лише через вокатив, а й через залежні від нього атрибутивні компоненти: *Одкам'янійте, статуї античні, одкам'янійте і кричть на гвалт* (Л.Кост.); *Слався, дух творчості людської* (М.Бажан); *Зеленійся, рідне поле, українська ниво!* (І.Франко); *Цвіти, моя Вітчизно молода, безмежна, непереборна, яснокроя!* (А.Мал.). І, навпаки, якщо конструкція має яскраво виражене узагальнено-особове значення, вона, як правило, не потребує вокативної синтаксеми, яка нівелює в такому випадку значення узагальненості: *Шукайте цензора в собі; Пишіть листи і надсилайте вчасно...; Не забувайте незабутнє... Шукайте посмішку Джоконди... Любіть травинку і тваринку... А поки розум од біди не згірк ще, не будь рабом і смійся, як Рабле!* (Л.Кост.); *Не вимучуйте з себе сміху, Коли серце стогне від мук, Не благайте у долі лиха, Коли щастя іде до рук* (В.Сим.). Зрідка в позиції підмета функціонує, крім іменника, субстантивована прикметникова форма: *Кохайтеся, чорнобриві, Та не з москалями* (Т.Шевченко); *Перший, починай!* (Розм.); *Копитами вдарте, вороні, у степу ми з вами не одні* (П.Вор.); *Цабе, сірий, муругий!* – крикнув Карпо (І.Н.-Лев.). У таких синтаксемах, поряд з основною, реалізується ще й функція кваліфікаційна: *Голубчику; Кохана; Рідна; Покидьку, згинь!* (Розм.).

2. У конструкціях на зразок *Ти, сестро, співай; Ти плачеш, Маріє?*, як і в розглянутих вище, вокативна синтаксема наділена семантико-синтаксичними ознаками активності, вихідної спрямованості, але, на відміну від них, їм властива формально-синтаксична ознака вторинності, оскільки вжиті вони при займеннику ти (ви) в позиції підмета. Тому такі вокативи, на перший погляд, дублюють займенниковий підмет, їм властиве з функціонального погляду явище паралелізму: *Голос криниці, чого ж ти замовк?; Ти, Марку, грай...; Ти знов прийшла, моя печальна музо...; Чому ж ти не хочеш, Боже, на поміч мені іти?!* (Л.Кост.); *Кому ж ви служите, приречені Антеї...?* (В.Сим.). У зв'язку з семантичною ослабленістю первинного підмета-займенника вокативна синтаксема компенсує інформативний вакуум, який стосується всієї конструкції. Тому як семантико-синтаксичній одиниці їй властива на семантичному рівні функція, близька до прикладки. Очевидно, саме ця близькість іноді не дозволяє провести чітко розмежування вокативної синтаксеми у функції підмета і відокремленої прикладки; напр.: *Це ти знайшла мене, хороша, між спелілих чорних трав?* (А.Малишко) і *Навіщо ж ви, мої друзі, кривите душею?* У цих прикладах підкреслені синтаксеми можуть виступати то вокативними синтаксемами, то відокремленими прикладками, залежно від інтонації. Ось ще кілька прикладів, які засвідчують суміщення обох функцій – вокатива і відокремленої прикладки: *Де зараз ви, кати мого народу?; Яка хороша і розумна ти, Найвна, мила юність неумита* (В.Симон.); *Іваночку, ти чуєш, доброокий?* (В.Стус); *Блюстители, халтура – ваше хобі, Ви, фабриканти вір і недовір, зробити вам би по духовній пробі – вас забракне кожен ювелір* (Л.Кост.). Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що в конструкціях з іншими, не імперативними предикатними формами, займенниковий підмет є, здебільшого, структурно обов'язковим: *Щось ти, Лазаре, неспокійний...* (Ю.Вин.); – *Ах ти, Юрку, бейкетнику!* – насварилася бабуся (Ю.Вин.); *То що ж ви, хлопці, що ж ви, що ж ви, хлопці?!* *Це ж до якого стиду дожили* (Л.Кост.); *Де ж ви, ті люди, що в хаті жили?* (Л.Кост.). Вилучення займенниково-особового підмета **ви** в останньому реченні трансформує конструкцію в неускладнену з іменником у позиції не відокремленої прикладки, а підмета.

Вокативна синтаксема, як правило, виражається кличною формою іменника, яка є її морфологізованою формою. Зрідка, правда, займенник 2 особи може виконувати функцію вокативної синтаксеми, тільки в експресивному мовленні для підкреслення зневажливого, фамільярного чи грубого відтінку, інколи за оказіональною ознакою: *Слухай, ти! Що ти собі дозволяєш?* (Розм.); **Ви**, байстрюки катів осатанілих, *Не забувайте, виродки, ніде: Народ мій є! В його волячих жилах Козацька кров пульсує і гуде* (В.Сим.); *Мовчав би, ти, базікало ледаче...* (Розм.); *Ей, ви, у білому кожусі, ходіть сюди!* (Розм.); *Моя бабуся висунулась у вікно і закричала: – Ти, дранцю! Як не перестанеш, то зараз тебе знову вишию!* (Ю.Вин.).

3. Форма кличного відмінка в конструкціях на зразок *Ми приїдемо до тебе, сину, завтра; Тобі, Миколо, повернули борг; З тобою, брате, хоч на край світу* та под., як і в попередньо розглянутих, на перший погляд, теж дублює займенник 2 особи і виконує тотожну щодо цього займенника функцію. Однак у таких і подібних конструкціях формі кличного відмінка, по-перше, властиві ознаки пасивності, “фінальної спрямованості”; по-друге, вона реалізується в іншій, не предикативній позиції; по-третє, така синтаксема характеризується “формально-синтаксичною ознакою вторинної (опосередкованої займенниковим іменником) придієслівної центральності” [5, с.189]. Напр.: *Не врятував тебе я, Україно;*

Спасибі вам, двори і явори, що ви лице дали його розгледить...; В таке цвітіння, князю Володимире, тобі не важко бути кам'яним? (Л.Кост.); Я тебе шукав, посестро-зраднице, ворожко Зимо!; Як запалить тебе, багаття, у чорний день?; Перед вами, судді, не вклонюся (В.Стус); Я вам скажу, Васюто, так мене серце тоді заболіло... (М.Матіос); Запрошуємо вас, Олено Миколаївно, на нашу вечірку (Розм.).

Як засвідчує аналіз прикладів, функція вокатива, вираженого власним ім'ям, і справді зводиться фактично до актуалізації чи активізації адресата (Я вам так скажу, Васюто...), а отже, щодо займенника вона ніякого додаткового семантичного навантаження не несе. Інша річ, якщо вокативна синтаксема є назвою посади, звання, вченого ступеня, соціального стану тощо. У такому разі вона репрезентує суб'єктивне ставлення до об'єкта мовлення (До вас, пане, лікарю, прийшов пацієнт...). Між формою пошанної множини займенника і вокативною синтаксемою цілком закономірною може бути відсутність узгодження у граматичному значенні числа. Щодо позиції займенникового об'єкта і вокативної синтаксеми спостерігається ще одна закономірність: остання регулярно перебуває в постпозиції щодо першої. Пояснюється це, очевидно, тим, що займенник, як відомо, не містить конкретної назви предмета, а лише опосередковано позначає предмет або вказує на нього в конкретній ситуації і має найбільш узагальнену семантику предметності. Тому він і потребує конкретизації, яка й реалізується вокативною іменниковою формою. Тому за функціонально-семантичним навантаженням вокатив близький до відокремлених прикладок або до відокремлених незгоджених означень, за допомогою яких передається характеристика, ставлення суб'єкта до адресата, видільна чи уточнююча функція та ін.: *А вас, Олено, попрошу залишитись...; Я повернулася до тебе, безвю ти недорікуватий...; Знову на роботі не задоволені тобою, невдячний ти гультіпако!* (Розм.). До складу поширеної вокативної синтаксеми може включатися займенник *ти* для підсилення експресивності й категоричності в оцінці.

4. Вокативи в конструкціях *Діти, завтра до нас завітають гості; Я хочу, мій голубе, побачити гори і подібних* найменше пов'язані з семантико – синтаксичною структурою речення: *Я їм скажу: чортові душі, є ще сила в цій булаві* (Л.Кост.); *Завтра, Оленко, мене уже в цьому місті не буде* (Газ.). Це власне звертання, якому властива лише одна функція – назва адресата повідомлення як одна з передумов комунікації. Такий вокатив легко вилучається зі структури повідомлення, переставляється в будь-яку позицію без будь-яких змін у його семантичній структурі. Тому, на відміну від попередньо розглянутих вокативних синтаксем, кваліфікувати вокатив у функції звертання як член речення немає достатніх ні формально-синтаксичних, ні семантико-синтаксичних підстав.

5. Щодо вокативів, які синтаксисти кваліфікують як вокативні речення, звертання-речення, комунікати, кличні комунікати тощо. Їх визначають як такі, що є еквівалентами речення-висловлювання, яке складається з вокатива і, називаючи адресата мовлення, разом з тим передає певну модально або емоційно забарвлену думку – осуд, докір, застереження, радість тощо [6, с.168; 7, с.259; 8, с.407; 5, с.190-191]. Виходячи з такого розуміння вокативного речення, очевидно, до нього не правомірно зараховувати всі вокативні синтаксеми, які стоять на початку речення і відділяються знаком оклику (*Голубчику! Схаменись, не кажи таких слів* (Ю.Ян.); *Ганнусю! Вийдемо по сходах і гляньмо вниз і навкруги!* (М.Рил.) [8, с.408]. Ці синтаксеми входять до складу висловлення і не є еквівалентами речень. Оскільки вокативне речення є лише еквівалентом звичайного речення і виконує специфічну в нерозчленованій формі функцію, яка виявляється в інтонації, вважаємо, що більш відповідним терміном для їх номінації є термін **комунікат**. Напр.: – *Артуре!* – владно прикрикнула його дружина... – *Артуре?* – перепитав Пеп... – *Так, я Артур* (Ю.Андр.); *Пес забився під дошки на подвір'ї і скавулить. Я до нього: „Бровку! Гуджа!”* А він ані руш (Ю.Цин.); – *Ах ти, бешкетнику!* – насварилася бабуся (Ю.Вин.); – *Чудо ти моє солодке...* – тато поцілював Дарусю в тім'ячко... (М.Матіос); *А я лечу, лечу, лечу!* – *Григорій Савич!* – тихо шепочу (Л.Кост.).

Особливістю вокативних речень є те, що вони самі є повідомленнями, з семантико-граматичного боку нерозкладні і такі, що не входять в інші реченнєві структури.

Як засвідчують подані приклади, є серед них такі, що означають кликання когось, заборону, осуд, а також різні емоційні як позитивні, так і негативні реакції.

6. Вокативні синтаксеми, які називають предмет, особу, про яких ітиметься в наступному контексті: *Мамо... як солодко вимовляти це слово; Земле моя! Скільки печалі й радості...* Це так званий вокативний теми [9, с.165]. Такі вокативи властиві, здебільшого, поетичному мовленню. Після них має йти розгорнута характеристика особи, природи, події тощо. Вокативним теми, як правило, починається текст: *Горинь моя, моя Умань і Згубівко, Радомко ранньої сивини! Моя Коханівко, Мирлобівко, Ганно-Зачатівко, сина зачни* (Л.Кост.); *Моя Добринь, горбата від обухів. Моя Гординь, щербата від неслав* (Л.Кост.); *Сини! Сини! Барометри кирпаті Людського спокою і завтрашнього дня! Ми перед вами разом винуваті, Що на планеті бійки і гризня* (В.Сим.); *Україно! Доки жити буду, Доти відкриватиму тебе* (В.Сим.); *Номенклатурні дурні, бюрократи, пласкі мурмила в квадратурі рам! Ваш інтелект не зважає на карати, а щонайбільше просто на сто грам* (Л.Кост.). Вокативний теми, на відміну від вокативних речень-комунікатів, тісно пов'язаний з наступним текстом.

7. Очевидно, на ґрунті вокативних речень сформувалися вигуки і вигуківі сполуки внаслідок нейтралізації субстанціальних ознак вокативної синтаксеми, її адресатно-суб'єктного значення: *О Господи! Боже мій! Матінко Божа!* Це й переводить відмінкову форму в розряд вигуків: *Матір Божа, та вона прийшла топитися...* (М.Матіос); *Господи, який він був красивий* (Газ.); *О батечку мій! Що він на тому тракторі виробляє!* (Розм.); *І раптом – Боже! – після того чаду і таранати рівної нулю, – я чую дощ...* (Л.Кост.); *О Боже мій! Де дітися поету?!* (Л.Кост.); *Треба ж, чорт забирай, щось робити із цим життям посеред єдиної й неподільної холоднечі світу* (Ю.Андр.). У поданих прикладах вокативні форми, перейшли в розряд вигуків, втратили здатність до словозміни, їх семантика набуває конкретно-ситуативного характеру і розкривається в контексті, у зв'язках з іншими словами. Основним засобом вираження семантики є, безумовно, інтонація. Здебільшого у вигуки переходять форми *матінко, лишеньо, нене, людоньки, Господи* та ін. У функції вигуків вони можуть регулярно сполучатися з вигуками *о, ой, ох*, частками, які підсилюють їх емоційний вплив. Порівняймо: *О Боже! Ти не могла вибрати нуднішого місця!* (С.Андр.) і *Господь, спаси мене від доброти* (Л.Кост.) або: *Чому ж ти не хочеш, Боже, на поміч мені поспішати?!* (Л.Кост.) У двох останніх прикладах таке поєднання не можливе, оскільки вокативні синтаксеми займають позицію підмета і є виразниками основної семантико-синтаксичної функції.

Отже, вокативним синтаксемам властива семантико-синтаксична різноплановість залежно від позиції і функціонально-смыслового навантаження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золотова Г.А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. – М.: Наука, 1988. – 440с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368с.
3. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – Изд. 4-е. – М.: Учпедгиз, 1934. – 452с.
4. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 4 т. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1-2. – 536с.
5. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – 224с.
6. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – Ч. II. – 2-е вид. – К.: Рад. школа, 1965. – 283с.
7. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: (Просте речення: еквіваленти речення). – К.: Наукова думка, 1973. – 288 с.
8. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
9. Русская грамматика. – Т. II: Синтаксис. – М.: Наука, 1980. – 710 с.